

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

УДК 343.347

Р. В. Стойловський

викладач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

кафедра адміністративного та господарського права

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ВІДНОСИНИ ВЗАЄМОДОПОМОГИ В ПРАВІ ТА ЇХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті досліджені актуальні проблеми кримінально-правового забезпечення відносин взаємодопомоги. Проаналізовані ознаки даних відносин, конкретизовані права, обов'язки і обмеження суб'єктів та об'єкта даних відносин.

Ключові слова: відносини взаємодопомоги; права, обов'язки і обмеження суб'єктів; кримінально-правова позиція.

Постановка проблеми. З моменту формування суспільства взаємна підтримка людей і їх турбота один про одного стали одним із головних питань його існування, а також його прогресивного розвитку. Не випадково взаємодопомозі відводилося особливе місце у філософських поглядах та ідеях ще стародавніх мислителів, які потім розвивалися і доповнювалися представниками наступних поколінь протягом всієї історії розвитку людства [1, с. 112].

Враховуючи місце і роль взаємодопомоги серед відносин, які забезпечують нормальний розвиток і функціонування суспільства, вона повинна бути поза правом. Однак найбільш небезпечні форми ігнорування повинні бути врегульовані нормами права, які, як відомо, виступають найбільш дієвим засобом управління життєдіяльністю суспільства, упорядкування його внутрішніх зв'язків і захисту соціально значущих благ та інтересів його членів.

Тим часом право вимагає набагато більш високого ступеня конкретизації відносин, що підлягають регламентації, ніж інші соціальні регулятори, тому що воно передбачає покладання обов'язків на осіб і встановлення відповідальності, в тому числі кримінальної, за його невиконання, яке тягне за собою настання певних несприятливих наслідків [4, с. 35].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. При дослідженні ознак об'єкта відносин взаємодопомоги треба детальніше розглянути родовий та безпосередній об'єкти. Родовим об'єктом відносин взаємодопомоги є жит-

тя та здоров'я особи. Стосовно безпосереднього об'єкта існує певна дискусія. Так, Ш. С. Рашковська вважала, що безпосереднім об'єктом відносин взаємодопомоги є життя і здоров'я особи [3, с. 46], А. А. Піонтковський, В. Д. Меньшагін — життя та здоров'я особи, яка перебуває в безпорадному стані [6, с. 140; 7, с. 319].

Натомість І. І. Горелік доходить висновку, що безпосереднім та найголовнішим об'єктом відносин взаємодопомоги є життя людини [8, с. 4]. Прихильники наведеної теорії іноді цю думку уточнюють, вказуючи, що таким об'єктом є «життя особи, як загрожує серйозна небезпека» або «життя, якому загрожує реальна небезпека».

Метою написання статті є дослідження ознак відносин взаємодопомоги та особливостей кримінально-правової охорони таких відносин.

Виклад основних положень. У суспільстві, в якому ми живемо, завжди були і будуть групи індивідів, які мають візичні і психічні недоліки. Без сторонньої допомоги вони приречені на загибель. Простіше кажучи, без взаємодії і взаємної підтримки людей людство не зможе забезпечувати собі нормальні умови існування і відтворення. Саме через цю причину в будь-якому цивілізованому суспільстві існує система відносин, яка передбачає турботу про людей, що опинилися в складній ситуації і насамперед — у критичному становищі. Ця система розрахована не тільки на негайну реакцію в подібній ситуації з боку держави як суб'єкта, що має найбільші можливості, але й активну участь членів соціуму, на яких цілком справедливо також покладається обов'язок та певна частка відповідальності.

Принцип взаємодопомоги вже багато століть закріплений в системі правил людського гуртожитку, що, безперечно, підтверджує його найважливіше значення для суспільства. З точки зору моралі завжди вважалася нормою допомога сильного слабкому, підтримка дорослими дітьми старих батьків і т. д. Також визнавалося аморальним та заслуговуючим загального осуду залишення умираючого у важкому, небезпечному для життя стані, товариша — в біді тощо. З позиції етики завжди вітався прояв уваги до проблем як близьких, так і зовсім сторонніх людей, незалежно від обстановки і різниці в їх соціальному статусі, а пожертвування собою заради порятунку інших розглядалося як героїчний вчинок і ставилося в приклад всім громадянам та наступним поколінням [2, с. 47].

При розгляді відносин взаємодопомоги в правовій площині необхідно попередньо вирішити низку питань, які принципово впливають на вибір засобів і способів їх регулювання, а також на характер і міру державного примусу за відхилення від даної законодавчо закріпленої поведінки. Передусім, потрібно виявити ознаки перебування людини в стані, що вимагає надання допомоги ззовні, і встановити роль особи, яка надає її, в майбутній долі потерпілого.

На наш погляд, відносини взаємодопомоги можна трактувати як діяльність з надання особам допомоги різноманітного характеру, яка побудована на принципах гуманізму і взаємної поваги між людьми. За своєю моральною складовою вони охоплюють дуже широке коло життєвих си-

туацій, стосуються всіх галузей життєдіяльності людини і всіх випадків знаходження її у скрутному становищі. Сюди можна віднести не тільки обстановку, в умовах якої є загроза заподіяння шкоди життю і здоров'ю, а також й безпечні за своїм характером хвороби, фізіологічні розлади, депресії, нервові зриви, складні фінансові умови, соціальну ізоляваність і т. д.

Зрозуміло, що багато з них не можуть виступати підставою для покладання обов'язку надання допомоги іншим особам з точки зору права, оскільки більшість з таких неприємностей звичайно супроводжують життєвий шлях кожної людини і кожна нормальна доросла людина сама цілком здатна і повинна вжити необхідних зусиль для їх усунення. Раніше ця позиція зазнала б жорсткої критики, проте немає сенсу заперечувати той факт, що домогтися поліпшення добробуту або, наприклад, завоювання поваги суспільства можна тільки за допомогою цілеспрямованої планомірної праці, і ніщо інше, крім як власне старання, не приведе до необхідного позитивного результату. В іншому випадку людство стане настільки слабким, що зовсім не зможе протистояти звичайним природним негативним процесам і явищам, які супроводжують його буття і еволюцію.

Отже, можна зробити висновок, що в юридичному сенсі до відносин взаємодопомоги доцільно зараховувати тільки відносини, пов'язані з наявністю труднощів певного роду, які стосуються не всіх, а тільки життєво важливих інтересів людини, коли питання ставиться не про якийсь високий рівень її існування, а про сам факт існування і стосується в першу чергу її життя та здоров'я. В інших випадках вчинення названих дій слід визнавати особовою справою кожного, залежних від її індивідуального бажання, і оцінювати це лише з моральної позиції.

Втручання ззовні при відносинах взаємодопомоги повинно відповідати вимогам складності стану, в якому опинилася особа, і бути адекватним в тій обстановці, в якій знаходяться безпосередні учасники. Таке втручання обґрунтовано, коли без сторонньої допомоги людина не здатна зупинити розвиток ситуації, яка може спричинити заподіяння значної шкоди. При цьому сам процес має невідворотний характер.

Таким чином, надання допомоги, на наш погляд, повинно мати риси необхідності, бути обов'язковою умовою запобігання подальшому негативному розвитку подій і настанню істотних шкідливих наслідків.

Справа в тому, що зобов'язання особи надавати допомогу іншій людині, яка потрапила у скрутне становище без його безпосередньої участі і не з його вини, тобто самостійно або з волі випадку, вступає в протиріччя з особистими інтересами допомагаючого, якому доводиться жертвувати ними заради інтересів іншої особи. Треба сказати, дискусія про це має досить давню історію. Тим не менш головним принципом права в демократичному суспільстві, який на даний момент закріплений в законодавстві практично всіх країн, є визнання прав і свобод людини найвищою цінністю держави [5, с. 126]. При цьому закон йде по шляху вирішення в житті і діяльності людини всього того, що не заборонено, і схиляється в бік максимального розширення свобод людини і мінімального обмеження її прав, які допуска-

ються лише в крайніх випадках. Цілком природно, що кожна людина може сама розпоряджатися своїм духовним і фізичним потенціалом, робити те, що вона вважає за потрібне, виходячи, перш за все, з власних потреб.

З урахуванням даної обставини досить непросто визначити, коли і в якій мірі можна втручатися у сферу особистих інтересів людини у зв'язку з необхідністю надання допомоги іншій особі та обмеження кола її прав і свобод. Наприклад, законодавець у певних випадках допускає обмеження прав громадянина, що пояснюється необхідністю захисту найбільш важливих суспільних інтересів і, перш за все, інтересів нації. Наприклад, ст. 15 Конвенції про захист прав людини та основних свобод, що встановлює норми відступу від зобов'язань щодо забезпечення прав і свобод людини, допускає застосування обмежувальних заходів стосовно останніх при наявності надзвичайних обставин. Перелік таких обставин не наводиться, але їх сенс цілком очевидний: наявність загальної небезпеки, що загрожує масштабними руйнівними наслідками.

Названі права повинні бути обов'язково підкріплені гарантіями. У зв'язку з цим вони породжують відповідні обов'язки щодо здійснення дій, спрямованих на забезпечення їх реалізації. Саме держава бере на себе гарантії щодо їх забезпечення, що відображено в Конституції України.

Співвідношення зазначених обов'язків та невід'ємних прав і свобод особи, зумовлених природними індивідуальними потребами, а також встановлення їх рамок стосовно випадків надання взаємодопомоги повинні будуватися виходячи з принципу справедливості. При цьому необхідно в рівній мірі враховувати як суттєвий зміст конкретного виду права і його цінність, так і характер і ступінь заподіяння можливої шкоди особі, яка перебуває у тяжкому становищі.

Узагальнюючи вищесказане, виділимо підстави встановлення юридичних обов'язків і обмежень у сфері відносин взаємодопомоги. До них, на наш погляд, відносяться:

- 1) перебування людини в ситуації, яка загрожує її життю і здоров'ю;
- 2) критичний характер ситуації, наявність неминучої загрози заподіяння істотної шкоди;
- 3) особа не здатна або не має можливості самостійно запобігти настанню наслідків, у зв'язку з цим допомога ззовні носить необхідний характер.

Висновки. Розглядаючи відносини взаємодопомоги в кримінально-правовому аспекті, необхідно загострити увагу на ряді обставин. Кримінальне право — це специфічна галузь права, що охороняє визначене коло найбільш важливих суспільних відносин. Сфера його регулювання передбачає більш серйозний вид відповідальності, пов'язаний із застосуванням набагато суворіших заходів державного примусу до порушника. Крім того, його дія поширюється лише на випадки поведінки, наслідки яких є не просто шкідливими або аморальними, а суспільно небезпечними.

Іншими словами, потрапляючи в площину кримінального права, форма відносин взаємодопомоги зазнає суттєвих перетворень, які стосуються їх якісних і кількісних показників, меж дозволів і заборон. Ці обставини не можна ігнорувати. У зв'язку з цим потрібна додаткова конкретизація на-

званих відносин з уточненням ознак, що їм властиві. До таких ознак, на наш погляд, слід віднести:

а) безпосередній конструктивний зв'язок з конкретним видом суспільних відносин, сформованих з приводу основних благ та інтересів особи, суспільства і держави;

б) наявність стану, що загрожує життю чи здоров'ю людини, яка потребує допомоги;

в) наявність встановленого законом обов'язку піклуватися про іншу людину, яка впливає із соціально-публічних відносин, родинних зв'язків або особистої близькості.

Враховуючи викладене, можна сформулювати кримінально-правове визначення відносин взаємодопомоги. Під ними слід розуміти відносини з надання допомоги іншій особі, яка перебуває в небезпечному для життя чи здоров'я стані, що впливає з встановленого законом обов'язку піклуватися про неї, зумовленого родинними чи особистими зв'язками або виконанням державних функцій.

Список літератури

1. Файнберг Л. А. У истоков социогенеза: от стада обезьян к общине древних людей / Л. А. Файнберг; ред. А. П. Окладников. — М. : Наука, 1980. — 152 с.
2. Хайкин Я. З. Структура и взаимодействие моральной и правовой систем / Я. З. Хайкин. — М. : Наука, 1972. — 193 с.
3. Рашковская Ш. С. Преступления против жизни, здоровья, свободы и достоинства личности / Ш. С. Рашковская. — М. : ВЮЗИ, 1959. — 126 с.
4. Нерсесянц В. С. Право в системе социальной регуляции / В. С. Нерсесянц; — М. : Наука, 1986. — 139 с.
5. Лукашук И. И. Взаимодействие международного и внутрис государственного права в условиях глобализации / И. И. Лукашук // Журн. рос. права. — 2002. — № 3. — С. 117–119.
6. Пионтковский А. А. Курс советского уголовного права / А. А. Пионтковский. — М. : Наука, 1971. — Т. 5. — 678 с.
7. Меньшагин В. Д. Советское уголовное право : учебник для юрид. шк. / В. Д. Меньшагин, З. А. Вышинская; Всесоюзный ин-т юридических наук Министерства юстиции СССР. — М. : Госюриздат, 1950. — 520 с.
8. Горелик И. И. Ответственность за оставление в опасности по советскому уголовному праву / И. И. Горелик. — М. : Государственное издательство юридической литературы, 1960. — 72 с.

Р. В. Стойловский

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра административного и хозяйственного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, Украина

ОТНОШЕНИЯ ВЗАИМОПОМОЩИ В ПРАВЕ И ИХ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ

Резюме

В статье: исследованы актуальные проблемы отношений взаимопомощи; проанализированы признаки данных отношений; конкретизированы права, обязанности и ограничения субъектов; проводятся разграничения видов объекта данных отношений; рассматриваются ограничения и обязанности субъектов с уголовно-правовой позиции.

Ключевые слова: отношения взаимопомощи; права, обязанности и ограничения субъектов; уголовно-правовая позиция.

R. V. Stoylovskiy

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

RELATIONS OF MUTUAL HELP IN LAW AND THEIR CRIMINAL LAW ENFORCEMENT

Summary

This article is about current problems of mutual help in relations. The features of these relations were analyzed, also specify the rights, obligations and limitations of subjects, a distinction of species object data relationships. This article examines the limitations and obligations of subjects from criminal legal position.

Key words: relations of mutual help; rights, obligations and limitations of subjects; criminal legal position.